
Franc Jakopin
**Eno gredo bom kopala,
Vsega furma rože sjala***

V članku je predstavljen narečni izraz furm (iz nem. Form – Furm; lat. forma) v različnih pomenskih odtenkih; spremljana je tudi njegova raba pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja in v slovenskem knjižnem in narečnem slovaropisju.

The author discusses the dialectal expression "furm" (from Ger. Form – Furm; Lat. forma), its different shades of meaning and its use in the texts of 16th century Slovene Protestant writers as well as in Slovene literary and dialectal dictionaries.

Redka in neknjižna beseda *furm* (zapisano tudi kot *furem*, redko še *forem*, *forim* in *furum*) me spremlja že od otroštva, ko sem jo pogosto slišal v svojem štajerskem narečju (Dramlje) in jo prav dobro razumel in občutil, čeprav bi jo bil pomensko najbrž težko natančneje določil. Uporabljali so jo zlasti starejši ljudje v zvezah, kot so npr. »sosedov otroc so čist brez furma« (brez olike, nevzgojeni), »tuot čluovek je strašn brez furma« (nesramen, srb. bez-obraz-an), »tau nima nuobienga furma« (ni ničemur podobno), »na tuot furm« (na ta način, tako; kranjsko: na to vižo). Takrat mi seveda še na misel ni prišlo, da bi ta »furm« povezoval z učeno in kulturno besedo *forma*, ki jo je kdaj v šoli uporabljala učiteljica, vendar mi je bil njen pomen vse prej kot jasen. Znal sem tudi že nekaj *formul* in izpolnil sem tu in tam kakšen *formular*, a o zvezah med temi izrazi se nisem spraševal. Medtem ko so omenjeni pomeni večinoma znani že iz najstarejših zapisov in iz drugih narečij, pomena »biti nesramen« za »biti brez furma« drugod nisem srečal.

Razumljivo je, da je bila v slovenski knjižni jezik *forma* sprejeta kot ženski a-jevski samostalnik; odločal je njen spol v nemščini (die Form) in poznavanje njenega izvora v latinščini (forma). Drugače so ravnala narečja, ki latinske podpore niso imela; zoženi nemški *o* (ali že *u*) so prevzela kot *u*, *o* spolu pa je odločil končni soglasnik, in dobili

---

* SNP II, 179, št. 1384, Štajerska.

smo moški samostalnik *furm* (*furem*). Za prekmurski beltinski govor navajata Franc in Vilko Novak¹ obliko *fourma*, ki je različica knjižne - forma. V prekmurskem knjižnem jeziku 18. in 19. stoletja srečamo samo obliko *forma*; Vilko Novak jo je izpisal iz sedmih besedil med letoma 1715 in 1875; v gradivu navedeni primeri kažejo na pomene: oblika, način, zgled, videz, podoba. Poleg samostalnika sta obstajala tudi glagola *formalivati* in *formalivati se*.²

Pri *furmu* se je zveza s prvotnim izvorom *forma* bolj ali manj pretrgala, zato se je pomensko začel uporabljati po svoje, ustvaril je svoje gnezdo, včasih daleč stran od prvotnega izhodišča. Raba besede *furm* pri slovenskih protestantih 16. stol. tudi dokazuje, da je moral biti bavarsko avstrijski izraz *furm* v slovenščino prevzet na širšem narečnem področju in ni bil omejen samo na koroščino, kakor bi se dalo sklepati po nekaterih virih.³

Trdne etimološke razlage besede *forma* sežejo samo do gr. *morfē*, ki se je po premetu preoblikovala v lat. *forma*; nadaljnje etimologiziranje je tvegano.⁴ Tu velja omeniti, da je it. in franc. beseda za »sir« - *formaggio* in *fromage* - nastala po modelih (*formi*), v katerih so oblikovali *sir*.⁵ Iz te latinsko-grške besedne matice *forma-morfē* se je v evropskih jezikih razrastla nenavadno bogata besedna družina zlasti v izrazju najrazličnejših strok od humanistike do naravoslovja in tehnike. Za *formo* in nekatere njene izpeljanke se v slovenščini uporabljajo zlasti besede iz »ob-lik-a« in »ob-raz«, npr. *forma* = oblika, *formant* = obrazilo, *formular* = obrazec. Prvini *-raz-* (iz-*ob-raz-ba*; *obraziti* : *obrezati*) in *-lik-* (*lice*, *ob-lik-a*, *o-lik-a*, *lik-oven*, *s-lik-a*) se zaradi prevzemanja iz drugih slovanskih jezikov pogosto pomensko stikajo in deloma prekrivajo. Etimološko *-lik-* še ni zadovoljivo rešen.⁶ Večina članov družine *forma* ostaja neprevedena, npr. *reforma*, *reformacija*, *informacija*, *informatika*, *formalizem*; *morfem*. Da se je družina besede *forma* s posebno naglico namnožila prav v zadnjem stoletju, dokazujejo domači in tuji starejši in novejši slovarji. Tako srečamo v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (1894, 1895) samo besede *formacija*, *formalen*, *formalnost*, *format*, *formula*, *formular* in *reforma*, *reformacija*, *reformator*, *reformovanec*, *reformovati* ter *uniforma*, *uniformovati*; nima pa še npr. iztočnic *informacija* in *informirati*. Čisto drugačno podobo daje glede tega Slovar slovenskega knjižnega jezika 1-5 (1970-1991), ki ima pri nepredponskih izpeljankah že 25 iztočnic; sama *forma* je pomensko in podpomensko precej razčlenjena, terminološko pa so zastopana tale področja: tehnika, biologija, filozofija, jezikoslovje, muzikologija in tiskarstvo. S predpono *in-* (*informacija* itd.) je bilo v SSKJ sprejetih 16 iztočnic, s predpono *re-* (*reforma* itd.) 14 in s prvino *uni-* 9 iztočnic (*uniforma* itd.). Približno enako število iztočnic iz te družine v SSKJ ni bilo sprejetih, ostale so zabeležene v Besedišču.⁷ Nekatere med njimi bi se danes gotovo že sončile med pravimi »slovarskimi« besedami, npr. *formalizacija*, *for-*

¹ F. Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

² V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Rokopisno gradivo v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

³ Prim. F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1, Ljubljana 1976, str. 133.

⁴ Prim. M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997, str. 129.

⁵ M. Cortelazzo - P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana* 2, Bologna 1984, str. 450.

⁶ M. Snoj, *n.d.*, str. 301.

⁷ *Besedišče slovenskega jezika* (po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika) 1, 2, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 1987. Naglasno in oblikoslovno dopolnjena izdaja Besedišča je v založbi ZRC SAZU izšla 1998.

matirati. V nemških slovarjih je npr. ustreznih iztočnic še veliko več. V ruščino so bili prvi člani te besedne družine sprejeti v obdobju t. i. evropeizacije pod Petrom I.,⁸ (za nekakšnega posrednika je veljala poljščina, ki je imela močne stike z latinščino in nemščino). V današnjih ruskih slovarjih knjižnega jezika je zastopanost te besedne družine podobna kot v drugih evropskih jezikih.

Kako je z besedo *firm* v zgodovini slovenščine?⁹ V ustni rabi je bil *firm* gotovo znan že nekaj stoletij pred začetki naše protestantske književnosti; zapisan je prvič pri Trubarju (Ta prvi deil tiga noviga testamenta, 1557). Kot *form* je beseda 4-krat uporabljena v Kreljevi Postilli slovenski, 1567; kot *form* je 4-krat zapisan tudi pri Juričiču v Postilli 1578. *Furm* se pojavi spet pri Trubarju 1577 (Noviga testamenta posledni deil). V Dalmatinovi Bibliji 1584 je *firm* zapisan 6-krat in v Trubarjevi Hishni postilli 1595 še 3-krat. Skupaj sta obliki *firm* in *form* pri slovenskih protestantih zapisana 19-krat. Gre za pomene: oblika, vzorec, zgled, način, podoba. Primeri: on to ifto (= uto) ima fstituti po tim Furmi, kateri ie on uidil (Trubar 1557, 353); po tem furmi (Dalm. Bibl. 1584, III, 65a; Luter v Bibl. 1545 na istem mestu: nach dem Furbilde); Dershi fe tiga furma sdravih besed, katere si od mene fljshal (Dalm. Bibl. 1584, III, 1166); Kadaj, koku dolgu, inu na kakou firm je bil Tempel fesydan (Dalm. Bibl. 1584, I, x (2) IV b); David je njemu tudi h timu en firm dal (Dalm. Bibl. 1584, I, 233 a); Inu je nam fhe htimu nafh lubi GOSPVD Chriftus ta firm inu visho te molitve fam pojftavil (Trubar 1595 II, 60); EN GMAIN FURM, KOKU IMA HKONZV TE PRIDIGE, TA FOLK HGMAIN MOLITVI OPO-MINAN BITI (Trubar 1595, III, 205). Oblika *form* pri Krelju in Juričiču je rabljena predvsem v pomenu zgled, vzorec.

Tudi glagol *firmati* (oblikovati, upodobiti) srečamo pri Dalmatinu kar 10 krat, 1 krat pri Tulščaku in 1-krat pri Trubarju v obliki *furman*. Nekaj zgledov: On mora fuoieimi rokami is gline fuoio pofso do firmati (Dalm. Iesvs Sirah 1575, 166); de si ti mene tuoio Stuar, kanimu pametnimu zhloueiku po tuoim Pildu firmal inu fstitil (Tulščak 1579, 5a); firmal tu je, on ie nym naprej namalal kakou pild ony imeli fstititi (Dalm. Bibl. 1584, I, 566); od lete Vere, katera je fskusi to lubesan firmana ali vfnafhena (Trubar 1595, II, 52).

«Učeno» obliko forma uporablja Trubar v Cerkovni Ordningi 1564, kjer furma ni najti. Gre za bolj ali manj strogo uradno besedilo, ko je dobil izraz terminološko vlogo; *firm* bi bil v tem kontekstu opazno moteč. Nekaj zvez: ENA KRATKA FORMA te gmain molitue; Forma te Absolucie; ima eno formo inu shtalt; forma ali shtalt; od podobe ali forme, Vezhniga Lebna. V drugih delih zapiše Trubar formo še 6-krat, 3-krat tudi Juričič. Zanimivo je, da Dalmatin besede forma ni nikoli uporabil. *Furm* je sprejel Megiser v oba svoja slovarja.¹⁰

V Kastelec-Vorenčevem slovarju¹¹ je *furem* (*furim*) zapisan pri 9-ih latinskih iztočnicah: archetipus - ta prvi *furem* ene fjeherne rizhi. Ena furma, modello; exemplar - en *furem*, ali prepiffjanie, podoba; formatura - en *furem*; formula - *furem*, ena reizh, katera

⁸ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* 3, Heidelberg 1958, str. 215, 216; navaja tudi obliko furma v pomenu kalup.

⁹ Trditev F. Bezljaja (*n.d.*, str. 133), da je *firm* prvič omenjen pri Megiserju in Gutsmanu, zdaj ne drži več; ovrglo jo je v zadnjih dveh desetletjih zbrano gradivo za slovar knjižnega jezika slovenskih protestantov 16. stoletja. *Furm* je prvič zapisan pri Trubarju 1557. (Za pomoč pri iskanju ustreznega gradiva iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja se zahvaljujem dr. Majdi Merše.)

¹⁰ *Dictionarium quatuor linguarum* 1592 in *Thesaurus polyglottus* 1603.

¹¹ J. Stabej, *Slovensko-latinski slovar* (po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, *Dictionarium latino-carniolicum* 1680-1710), ZRC SAZU, Ljubljana 1997, str. 83.

kashe, kai fe ima šturiti; imaginare - kai šturiti glyh timu drugimu, furum pojnemati; modulus - en furem, model, mera; pastillus - ena lopatiza sa arznio: furem v'arzny kakor daszhize; performare - preshtaltati, v'en drugi furem šturiti; specimen - furim, model, podoba. V Stabejevi priredbi slovarja (s slovenskimi iztočnicami) je zapisana oblika furm 7-krat (3-krat v odvisnem sklonu, tako da bi bil imenovalnik lahko tudi furem). Gre za tele latinske iztočnice: biformatus, biformis - dujuje štaltati, dvujiga furma, ali podobe; conformare - en furm, ali štaltati dati, se sglhati; idea - furm, pild, pergliha; modus - visha, furm, manera per peitju, ali per drugi rizhi; praescriptio - en naprei pišfani furm, ali visha, ena povelja; proplastice - ta kunsht furme narejati, kakor šo lonzharji navajeni (v tem primeru gre lahko tudi za sam. ž. spola furma - model, kalup); rhombus - tudi enu orodje te kunshti sa semlo meriti, v'tem furmi eniga remelna, enaku šhirokiga inu debeliga. V slovarju srečamo še dvakrat nedoločnik furmati: formare - štaltati, narediti, perpraviti, furmati; praeformare - poprei furmati naprei štaltati, pišfati, ali rifjati; pri iztočnici emblema je tudi oblika furman: na slatih, ali šrebernih pošfodah lipu furmane roshe. Navedeni primeri kažejo, da so v Kastelec-Vorenčevem slovarju zbrani številni pomenski odtenki besede furm in je na ta način dopolnjena njena pomenska podoba, ki jo sicer že predstavljajo slovenska protestantska besedila 16. stoletja.

V kartoteki za SSKJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) je 6 izpisov obravnavanega furma. Poleg verzov iz narodne pesmi (izbral sem jih za naslov prispevka), kjer nastopa furm v pomenu »vrsta«, je najstarejši izpis iz Breznikovega besedila v Slovenskem koledarju 1943, str. 70: Že Janez Svetokriški toži v svojih pridigah, da za žensko obleko pride vsako leto kak nov »furm«. (Svetokriški piše tudi obliko furum, npr. v 1. knjigi, str. 136 [faksimile Sacrum promptuarium pri SAZU 1998]: Taku fe godij, bo una frau, una Gospa vidila en novu furum guanta per eni, drugi, prezei najde danarje de ona tudi ši kupi, inu ozijra Malika nje shivota, ...) Izpisa v zvezi z avbo navajata obliki form in furm: Gorenjska avba z zlatim formom (Koledar O. F. Slov. naroda 1947, 15); lesketajoči se furm avbe je bil videti na prvi pogled kakor težka zlata krona (Pucelj, Krivični vinar 6). Živo rabo furma na Koroškem odslikavata dva daljša izpisa: Saj ga ni pravega rojaka, ki bi od doma ven tako govoril, da ne bi imel primešanih naših besed. Kadar pa govori avstrijsko transkarantanščino, je v njej veliko na naš furm zasuknjeno. (V. Habjan, Trotamora, 1975, 17); Na dan Marijinega stegna so na vrsti breze, če so bogu po furmu zraščene, podobno kakor lipovje jih vežejo pred okna, v strešne line, na balkone, jih pritrjujejo v durih, cela drevesa vsajajo na dvoriščih in v tlaku. (F. Lipuš, Odstranitev moje vasi, 1983, 43).

Za koroške slovenske govore je oblika furm v Thesaurusu¹² dokaj izčrpno predstavljena; omenjeni so številni narečni viri in Gutsmanov slovar (1789); pomeni (Form, Gestalt, Art und Weise) so v nekaterih svojih odtenkih razvidni iz zvez: vse furme (alles Mögliche); na vse furme (auf alle möglichen Weisen; na vse kraje, na vse viže); ni furma (es sieht nicht danach aus; ni podobe, ne izgleda, ni videti); po furmu biti (passen).

Z oznako starinsko prikazuje rabo iztočnice furem Peter Weiss v svojem Slovarju govorov Zadrecške doline, med Gornjim Gradom in Nazarjami, I, A-H, 1998, ZRC SAZU). Pomenski gnezdi deli na: na ta furem (tako, na tak način) in na: ne imeti

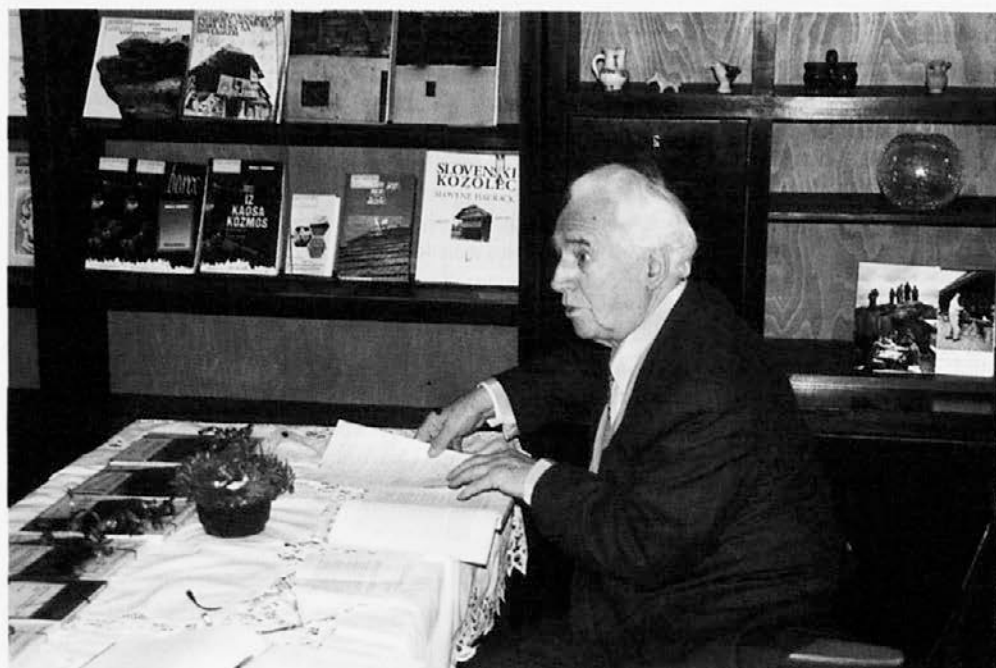
¹² S. Hafner - E. Prunč, *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten* 3, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Dunaj 1992, str. 182.

(nobenega [pravega]) furma – 1. izraža neprimernost, nepotrebnost česa, 2. ne imeti prave, primerne oblike. Z izvirnimi (frazološkimi) zvezami v natančnem narečnem zapisu potrjuje svojo razčlemba.

Zusammenfassung

Furm – ein slowenisches Lehwort

In der slowenischen und in anderen europäischen Sprachen ist die Wortgruppe mit dem Ausgangspunkt "form" sehr verzweigt. Nebst dem schriftsprachlichen Lehnwort *form* und seinen zahlreichen Ableitungen besteht ein mundartliches Wort in der Form *furm* (*furem*), das seine eigene Bedeutungsvarianten: das Bild, der Schein, der Beispiel, die Form, das Model, die Art, das Muster gestaltet hat. Im Beitrag ist das Erscheinungsbild einer und anderer Formen so in den Mundarten und in der Schriftsprache erläutert. Ausführlicher ist der Variantengebrauch *furm*, *form*, *forma* bei den slowenischen evangelischen Schriftstellern des 16. Jh. dargestellt, vor allem das Verhältnis *form* – *furm* bei Trubar (Cerkovna Ordninga); ebenso ist das entsprechende Material für das Wörterbuch der alten Mundart in slowenischen Übermurgebiet berücksichtigt worden.

Na skromni proslavi (decembra 1997) Milko Matičetov podožitelja, kako se je iz Komisije za slovensko narodopisje (1947–1951) skozi petdeset let razvijal današnji Inštitut. – Foto H. Ložar-Podlogar